

ІСТОРІОГРАФІЧНО-ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ СТУДІЇ

УДК 930.1:908(477.81)

ЛУЦЬКА І ТАТАРСЬКА НАДБРАМНІ БАШТИ У М. ОСТРОЗІ
В ІСТОРІОГРАФІЇ СЕРЕДИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.**Скоков Олександр**

У статті аналізується історіографія середини ХІХ – початку ХХІ ст., яка стосується історії Луцької і Татарської надбрамних башт. Розкриття заявленої теми досягнуто завдяки виокремленню та аналізу низки їхніх аспектів. До таких необхідно віднести час зведення Луцької і Татарської надбрамних башт, їхнє авторство та схожість з іншими спорудами, оборонну функцію Луцької і Татарської надбрамних башт, а також причини їхнього спорудження.

Ключові слова: башта, захисні споруди, дослідник, історіографія.

Вивчення історії Луцької і Татарської надбрамних башт у м. Острозі професійними істориками та краєзнавцями триває з другої половини ХІХ ст. Причинами такої дослідницької уваги є давність самих оборонних споруд і захист ними резиденції князів Острозьких. Завдяки цьому Луцьку і Татарську надбрамні башти не минули історичні події ні регіонального, ні загальноукраїнського масштабу. Саме тому історіографічний огляд історії цих оборонних споруд буде сприяти в подальшому, на нашу думку, дослідженню як фортифікаційних будівель Волині, так і князівської династії Острозьких, зокрема.

Стаття є першою спробою подати огляд наукової спадщини істориків другої половини ХІХ – початку ХХІ ст. з історії Луцької і Татарської надбрамних башт м. Острога середньовічного та ранньомодерного періодів. Метою цієї роботи є з'ясування інтелектуального контексту дослідницької літератури середини ХІХ – початку ХХІ ст., а також здійснення аналізу праць науковців з історії вищезазначених оборонних споруд. В основу цієї розвідки покладені історіографічні джерела, які, в свою чергу, можна поділити на три групи – дореволюційні, радянські та сучасні. Перші із них, до яких відносяться праці Л. Рафальського, А. та І. Івашкевичів, А. Сендульського та С. Кардашевича, характеризуються мінімальним внеском у вивчення історії Луцької і Татарської надбрамних башт через те, що зазначені оборонні споруди в той час тільки починали вивчатися. Найбільший же внесок у дослідження Луцької і Татарської надбрамних башт було здійснено у радянську епоху. Разом з тим, основна роль у вивченні цих оборонних споруд належить О. Годованюк в опублікованій нею статті під на-

звою «Надвратные башни городских укреплений Острога и Дубно». У сучасному дослідницькому середовищі відсутні студії, які були б присвячені вивченню історії Луцької і Татарської надбрамних башт. Отже, це дослідження ґрунтується на науковому доробку попередньої епохи.

Після останнього поділу Речі Посполитої 1795 р. між Російською та Австрійською імперіями та Пруссією територія Волині остаточно відійшла під скіпетр династії Романових. Водночас Волинь, як і все Правобережжя, в політичному та господарському плані ще довгий час була тісно пов'язана з Польщею, оскільки її вплив був провідним у культурному та громадському житті краю. Ситуація почала змінюватися після придушення польських повстань 1830 р. та 1863–1864 рр., внаслідок яких російський уряд рішуче змінив свою політику. Офіційно проголошувався курс на русифікацію краю з огляду на те, що Правобережна Україна – це колишній «російський» край, який був спольщений [9, 232–233].

У таких умовах з'явився великий пласт наукової та науково-популярної літератури, в якому минуле Волині змальовувалося у вигідному для офіційної влади світлі. Пошуки відповідних сюжетів незмінно приводили вчених до князів Острозьких, визнаних «столпами» і «ревнителями» Православ'я, «хранителями російської ідентичності» в умовах «польсько-католицького панування» [8, 13–14]. У працях дослідників відбився і такий аспект діяльності князів Острозьких як зведення фортифікацій навколо Острога, в тому числі Луцької й Татарської надбрамних башт. Разом з тим, акцентування уваги вчених на цій аристократичній фамілії та нерозробленість історії шойно згаданих оборонних споруд призвело до того, що тодішні дослідники не виділяли їх із загальної оборонної системи міста. Натомість, їхня увага протягом значного проміжку часу дореволюційного періоду обмежувалася визначенням імені князя чи князів, які зводили укріплення навколо Острога, не виділяючи окремо Луцьку і Татарську надбрамні башти.

Лише Л. Рафальський відзначив їхню подібність із Новою (Круглою) баштою [17, 8] (складовою частиною Верхнього замку в Острозі). Значно пізніше ця теза була повторена у невеличкій брошурі А. та І. Івашкевичів [6, 15]. Інші ж дослідники, зокрема А. Сендульський і С. Кардашевич обмежилися лише згадкою про Луцьку і Татарську надбрамні башти [25, 113; 27, 111].

Приєднання ж Волині до складу УРСР створило сприятливі умови для досліджень архітектурних пам'яток краю радянськими вченими в повоєнну добу, незважаючи навіть на наявність партійно-класової ідеології, що тримала історичну науку під пильним контролем [20, 233]. Безперечно позитивною подією для студій з цієї тематики була організація Академії архітектури Української РСР, де незабаром виник Інститут теорії та історії архітектури [5, 6]. Однак із

середини 1960-х рр. становище історико-архітектурної науки почало погіршуватися. В 1964 р. було ліквідовано Академію будівництва і архітектури УРСР, а її провідні установи, серед яких і Інститут теорії та історії архітектури, підпорядкували Державному комітету з цивільного будівництва у Москві. Архітектурне видавництво перетворилося на «Будівельник», яке зосередилося на випуску технічної та інструктивно-нормативної літератури про будівельні матеріали, конструкції та організацію виробництва. В Україні в той час не залишилося Вченої ради навіть для захисту кандидатських дисертацій, що в свою чергу негативно позначилося на підготовці наукових кадрів відповідного профілю [5, 7].

До нових тем, які почали вивчатися у радянську епоху, на відмінну від попередньої, слід віднести, насамперед, час зведення Луцької надбрамної башти. Зокрема в краєзнавчих нарисах Г. Равчука ця подія була віднесена як до XVI ст. загалом [16, 8; 12, 91; 15, 60], так і до його другої половини [12, 97; 15, 68].

О. Годованюк, у свою чергу, побудову Луцької надбрамної башти окреслює другою половиною XV – початком XVI ст. – часом, коли були зведені барбакани Варшави та Кракова, з якими найбільш схожа зазначена острожка будівля. Таке датування цілком відповідає, за словами авторки, загальній тенденції розвитку воєнного зодчества. Саме в цей період внаслідок інтенсивного поширення та вдосконалення вогнепальної зброї, особливо при застосуванні артилерії під час облоги фортець, у Середній і Східній Європі та в Росії виникає необхідність модернізації та перебудови старих фортець і зведення нових [3, 36].

Не змінилася думка дослідників щодо цієї проблеми і у працях, що були видані значно пізніше, порівняно із щойно аналізованими, залишаючись у раніше окреслених хронологічних рамках. Так, автори довідника «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» побудову Луцької надбрамної башти визначили другою половиною XV – початком XVI ст. [11, 320]. Незмінною залишилася позиція щодо цього питання і у працях краєзнавчого характеру. Зокрема, А. Хведась відніс зведення цієї споруди до XVI ст. [26, 17], Г. Равчук та І. Ткач зазначили про те, що Луцьку надбрамну башту будували протягом XV–XVI ст. [13, 31]. Такої ж думки дотримується і П. Ричков, синхронізуючи в одній і тій же праці зведення нижнього ярусу Луцької надбрамної башти із закладкою Нової башти [23, 88–89].

Практично аналогічні відомості містяться у творчому доробку дослідників і щодо Татарської надбрамної башти. Г. Равчук відніс побудову цієї споруди до XVI ст. [12, 91; 14, 16; 15, 60]. О. Годованюк, зазначивши, що найбільш вірогідним часом зведення Татарської надбрамної башти варто вважати другу половину XV – початок XVI ст., обґрунтовує свою думку тими ж аргументами, які вона наводила стосовно перебудови попередньої оборонної будівлі [3, с. 36].

В свою чергу, автори колективної праці «Памятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР» віднесли цей процес до другої половини XV – початку XVI ст. [11, 320], А. Хведась до XVI ст., тоді як П. Ричков до XV–XVI ст. [26, 17; 23, 89].

У вивчення наступної проблеми – надбудов у Луцькій і Татарській надбрамних баштах – ключову тезу внесла, як зрештою і щодо двох вищезрозглянутих тем, О. Годованюк. Авторка припускає, що ці споруди спочатку були двоярусними, але пізніше, в кінці XVI – на початку XVII ст., наскільки можна вважати за стильовими особливостями, на Луцькій і Татарській надбрамних баштах були зведені ренесансні цегляні аттики, в нижній частині яких влаштований третій ряд бійниць [3, 36].

У подальшому, якщо дослідники і торкалися теми надбудов на цих оборонних спорудах, вони, однак, не змогли внести до неї нових суттєвих відомостей. Це стосується як колективного довідкового видання «Памятников градостроительства и архитектуры Украинской ССР», так і праці П. Саца [11, 320; 24, 51]. Лише наприкінці радянської доби П. Ричковим було озвучене припущення про можливе авторство Петра Сперендіо у надбудовах Луцької і Татарської надбрамних башт [23, 90–91].

Окремо дослідники намагалися встановити творців цих оборонних споруд. О. Годованюк припускає, що Луцька і Татарська надбрамні башти були побудовані одними і тими ж майстрами [3, 36]. В свою чергу, П. Ричков, нагадавши про те, що В. К. Острозький підтримував зв'язки з римським папою Григорієм XIII вважає, що князь цілком міг запросити в Острог італійського архітектора або спрямувати на навчання обдарованого представника місцевого будівельного цеху [23, 90].

Обґрунтувавши появу Луцької і Татарської надбрамних башт постійними нападами на Волинь татар і турків, О. Годованюк ґрунтовно зупиняється на оборонній функції цих захисних споруд [3, 33]. Зокрема, вона зазначає, що ці острозькі башти входили до складу лінії міських укріплень і виступали найважливішими ланками в загальній системі оборони міста, будучи розміщені на дорогах, що вели у Луцьк і Звягель (тепер – Новоград-Волинський), захищаючи підступи до Острога зі сторони цих міст. Внаслідок того, що ці фортифікаційні споруди виконували однакові функції – міських воріт і одночасно оборонних башт – вони дуже схожі [3, 34]. Додає О. Годованюк і те, що Луцька й Татарська надбрамні башти виступали за межі кам'яної оборонної стіни, що давало їм можливість максимально збільшити зону фланкуючого обстрілу з їхніх бійниць [3, 34]. Завершує огляд оборонних можливостей цих споруд дослідниця зауваженням, що поярусне розміщення в них бійниць у шахматному

порядку не залишало непрострілюваних ділянок перед баштами і вздовж оборонних стін [3, 36].

Після довідкового видання «Памятников градостроительства и архитектуры Украинской ССР» та краєзнавчого нарису А. Хведася, де не було вміщено суттєвих нових відомостей з проблем, які розглядалися вище, П. Ричков, досліджуючи Луцьку надбрамну башту, стверджує, що ця споруда була ключовою обороною ланкою в західній частині міських укріплень зі сторони Луцька [11, 320–321; 26, 17–18; 23, 87–88]. Новизною ж щодо іншої – Татарської надбрамної башти – у праці цього автора стало те, що він вважає цю будівлю другою по важливості ланкою у міських укріпленнях Острога, а також те, що Татарська надбрамна башта від Луцької відрізняється лише меншою кількістю бійниць для бокового вогню [23, 88].

Не привернула у радянський період значної уваги дослідників тема подібності Луцької і Татарської надбрамних башт до інших оборонних споруд. З усіх аналізованих нами праць лише у статті О. Годованюк і краєзнавчому нарисі П. Ричкова відобразилася ця проблема. О. Годованюк відзначає їхню схожість з оборонними спорудами Середньої та Східної Європи, зокрема Польщі, Чехії та Словаччини. Особливо вони, на її думку, були подібні до такого типу передбрамних укріплень, який виник внаслідок злиття двох окремих оборонних споруд – міських і замкових воріт і барбакана [3, 36]. П. Ричков, у свою чергу, відзначає схожість Луцької і Татарської надбрамних башт із гробницею Цецилії Метелли у Римі (кінець I ст. до н. е.), що свідчить за його словами про те, що зодчі, які зводили острозькі оборонні споруди, були знайомі з давньоримським будівельним мистецтвом [23, 89].

Якісно нова історіографічна ситуація, що витворювалася з кінця 1980-х рр. і остаточно сформувалася після здобуття Україною незалежності, дала поштовх для досліджень, на які не накладалися обов'язкові для радянських часів ідеологічні штампи [10, 33]. Найголовнішим завданням українських істориків стало створення фундаментальної, по-справжньому наукової історії українського народу. Реалізація цього завдання включає переосмислення всієї попередньої історіографії, комплексне вивчення і нове прочитання джерел з історії України від найдавніших часів до сучасності без будь-яких ідеологічних упереджень, на традиціях національної та зарубіжної історіографії, на засадах академізму [7, 433].

Важливе значення для вивчення теми Луцької і Татарської надбрамних башт мало відновлення в Острозі Академії, яка тепер має статус Національного університету. В стінах цього вищого навчального закладу поступово сформувався дослідницький осередок, який підготував і видав цілий шерек робіт, дотичних до архітектури Острожчини. Засадничою працею в цьому сенсі можна

вважати енциклопедичне видання «Острозька академія XVI–XVII ст.» в його першій (1996) та значно розширеній другій (2011) версіях [20, 235].

У наші дні дослідники, вивчаючи тему оборонної функції Луцької і Татарської надбрамних башт, оперують у своїх працях відомостями, що були присутні у науковому доробку авторів ще в радянський період. Практично нічого суттєво нового не вносить у цю проблему О. Годованюк, повторюючи інформацію, що була нею озвучена ще в попередню епоху [4, 55]. Не збагатившись новими відомостями у енциклопедичних гаслах Ярослави й Олександра Бондарчуків [1, 230; 2, 266] та П. Ричкова [21, 284], оборонна функція острозьких споруд, тим не менше, знайшла своє продовження у монографічному дослідженні останнього автора. П. Ричков зазначає, що Татарська надбрамна башта має вдвічі меншу кількість бійниць, що розцінюється ним як ознака того, що напрямок оборони міста, де вона була розташована, вважався стратегічно більш безпечним [18, 37–39].

Низка аспектів з історії Луцької і Татарської надбрамних башт у наші дні не знайшли свого продовження в силу відсутності спеціальних студій, які б стосувалися даних оборонних споруд. Так, О. Годованюк щодо проблеми їхнього авторства знову озвучує свій науковий доробок радянської епохи [4, 56]. Власні напрацювання попереднього періоду щойно названа дослідниця повторює також і щодо такої теми, як схожість Луцької і Татарської надбрамної башт з іншими оборонними спорудами [4, 56]. Лише П. Ричков і В. Луц відзначили подібність острозьких башт із іншою оборонною спорудою – Луцькою баштою в Дубно [19, 36].

Повторно озвучує свій науковий доробок радянської доби О. Годованюк і щодо дати побудови Луцької і Татарської надбрамних башт, відносячи цю подію до другої половини XV – початку XVI ст., разом із аргументами на користь їхнього зведення саме в той час [4, 57]. Після цього, щодо цієї проблеми в енциклопедичних гаслах Я. та О. Бондарчуків ця подія відносно Луцької і Татарської надбрамних башт була окреслена, знову ж таки, XV–XVI ст. [1, 230; 2, 266].

Нічого нового не вносить О. Годованюк і у тему подальших надбудов на цих оборонних спорудах, озвучуючи свій науковий доробок попередньої епохи [4, 57]. Аналогічна ситуація щодо цієї проблеми і у П. Ричкова [18, 39].

Підсумовуючи все вищесказане, можна зробити однозначний висновок, що головна роль у вивченні Луцької і Татарської надбрамних башт належить О. Годованюк. Час побудови першої із щойно згаданих оборонних споруд дослідники радянського і сучасного періодів окреслюють XV–XVI ст. Однак, лише О. Годованюк, на відмінну від решти авторів, датуючи зведення Луцької надбрамної башти другою половиною XV – початком XVI ст., наводить аргу-

менти для підтвердження своєї думки. Дзеркально склалася ситуація із вивченням часу спорудження іншої острозької башти – Татарської.

Ключову тезу у радянський період із наступної теми – надбудов (зведення ренесансних цегляних аттиків) у Луцькій і Татарській надбрамних баштах внесла, знову ж таки, О. Годованюк, датуючи цю подію кінцем XVI – початком XVII ст. Лише наприкінці епохи П. Ричковим було озвучене припущення про можливе авторство П. Сперендіо у надбудовах цих споруд. О. Годованюк, в свою чергу, розглядаючи окремо питання творців острозьких будівель зазначила у радянську епоху те, що вони були зведені одними і тими ж майстрами. У сучасний же період жоден з двох аспектів не отримав свого подальшого розвитку.

Головна теза щодо оборонної функції Луцької і Татарської надбрамних башт як у радянський, так і у сучасний періоди зводилися до того, що підкреслювалося їхнє оборонне значення для міста, а також описувалося ведення ними вогню по прилеглий до башт території під час можливого наступу противника.

До проблем, які майже не привертала увагу дослідників, а отже, потребують подальшого вивчення, варто віднести схожість Луцької і Татарської надбрамних башт із іншими оборонними спорудами. У дореволюційний період відзначали їхню подібність із Новою (Круглою) баштою, тоді як у радянський – з оборонними спорудами Середньої та Східної Європи. У наші дні відмітили їхню схожість із Луцькою баштою у Дубно. До малодосліджених проблем варто також зарахувати і причину спорудження острозьких оборонних споруд, про яку було лише згадано у радянську епоху.

Abstract

The author analyses the historiography of the history of Lutsk and Tatar overgateway towers from the mid of XIX – until the beginning of XXI centuries. The goals were achieved by analyzing the some important aspects of its history. There are a date of construction of the Lutsk and Tatar overgateway towers, reasons and background of its creation, their creators and comparison to other building, the defense role of Lutsk and Tatar overgateway towers.

Key words: tower, defense construction, researcher, historiography.

Аннотация

В статье анализируется историография середины XIX – начала XXI вв., которая касается истории Луцкой и Татарской надвратной башен. Раскрытие заявленной темы достигнуто благодаря выделению и анализу ряда их аспектов. К таким необходимо отнести время возведение Луцкой и Татарской надвратных башен, их авторство и сходство с другими сооружениями, обо-

ронную функцию Луцкой и Татарской надвратной башен, а также причины их сооружения.

Ключевые слова: башня, защитные сооружения, исследователь, историография.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук Я. Оборонні споруди Острога / Я. Бондарчук, О. Бондарчук // Острозька академія XVI–XVII століття. Енциклопедія. – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. – С. 229–231.
2. Бондарчук Я. Оборонні споруди Острога / Я. Бондарчук, О. Бондарчук // Острозька академія XVI–XVII століття. Енциклопедія. – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. – С. 264–268.
3. Годованюк Е. М. Надвратные башни городских укреплений Острога и Дубно / Е. М. Годованюк // Строительство и Архитектура. – К. : Будівельник, 1969. – Вип. 5. – С. 33–36.
4. Годованюк О. М. Пам'ятки будівельної діяльності князів Острозьких в Острозі / О. М. Годованюк // Острозька давнина. – Л., 1995. – Вип. 1. – С. 40–58.
5. Дьомін М. Проблеми дослідження архітектурної спадщини України / М. Дьомін // Архітектурна спадщина України. Маловивчені проблеми історії архітектури та містобудування. – К., 1964. – С. 5–10.
6. Ивашкевич А. И. Г. Острогъ въ его историческомъ прошломъ и нынѣ / А. Ивашкевич, И. Ивашкевич. – Здолбуново: Тип. Поч.-Усп. Лавры, 1918. – 19 с.
7. Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій / Я. С. Калакура. – К.: Генеза, 2004. – 496 с.
8. Князі Острозькі. Науково-популярне видання / [О. Дзярнович, Р. Рагаускене, І. Тесленко, Б. Черкас.]. – К.: Балтія Друк, 2014. – 280 с.
9. Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття) / Колесник І. І. – К.: Генеза, 2000. – 256 с.
10. Кралюк П. М. Острозька академія в філософській культурі України: монографія / П. М. Кралюк, І. Д. Пасічник, М. М. Якубович – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. – 482 с.
11. Пам'ятники градостроительства и архитектуры Украинской ССР / глав. ред. Н. Л. Жариков и др. – К.: Будівельник, 1985. – Т. 3. – 337 с.
12. Равчук Г. Р. Острог і його околиці / Г. Р. Равчук. – Львів: Книжково-журнальне видавництво, 1960. – 160 с.
13. Равчук Г. Р. Острог: Краєзнавчий нарис / Г. Равчук, І. Ткач. – Л.: Каменяр, 1987. – 47 с.

14. Равчук Г. Р. Острозький краєзнавчий музей. Путівник / Г. Р. Равчук. – Л.: Книжково-журнальне видавництво, 1960. – 68 с.
15. Равчук Г. Р. По історичних пам'ятках міста Острога і його околиць. Путівник / Г. Р. Равчук. – Л.: вид-во Каменяря, 1966. – 116 с.
16. Равчук Г. Р. Путівник по історичних пам'ятках м. Острога / Г. Р. Равчук. – Рівне: Облдрук, 1958. – 8 с.
17. Рафальский Л. Путешествіе по острожскому уезду Волынской губернии въ 1864/5 годы / Л. Рафальский // Волынскія епархіальныя вѣдомости. Часть неофициальная. – 1872. – № 1–8. – С. 4–31.
18. Ричков П. А. Non omnis moriar. Архітектура в культурній праці князів Острозьких: монографія / П. А. Ричков. – Рівне: НУВГП, 2011. – 141 с.
19. Ричков П. Архітектурно-мистецька спадщина князів Острозьких / П. Ричков, В. Луц. – К: Техніка, 2002. – 168 с.
20. Ричков П. Історіографія архітектурної спадщини князів Острозьких: дослідницькі підсумки та актуальна проблематика / П. Ричков // Острозька давнина. – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. – Вип. 3. – С. 227–242.
21. Ричков П. Острог (архітектурно-планувальний розвиток міста) / П. Ричков // Острозька академія XVI–XVII століття. Енциклопедія. – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2008. – С. 247–252.
22. Ричков П. Острог (архітектурно-планувальний розвиток міста) / П. Ричков // Острозька академія XVI–XVII століття. Енциклопедія. – Острог: вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. – С. 282–287.
23. Рычков П. А. Дорогами южной Ровенщины / П. А. Рычков. – М.: Искусство, 1989. – 176 с.
24. Сас П. М. Феодальные города Украины в конце XV – 60-х годах XVI в. / П. М. Сас. – К.: Наук. думка, 1989. – 231 с.
25. Сендульській А. Д. Городь Острогъ / А. Д. Сендульській // Волынскія епархіальныя вѣдомости. Часть неофициальная, 1882. – № 3, 4, 5. – С. 39–57, 73–86, 100–119.
26. Хведась А. О. Острозький державний історико-культурний заповідник: Путівник / А. О. Хведась. – Л.: Каменяря, 1985. – 56 с.
27. Kardaszewich S. Dzieje dawniejszego miasta Ostroga: Materialy do historii Wolynia / S. Kardaszewich. – Warszawa; Krakow, 1913. – 291 s.

References

1. Bondarchuk Ya. & Bondarchuk O. (2008). Oboronni sporudy Ostroha / Ostrozka akademiia XVI–XVII stolittia. Entsuklopedia // [*The Defense constructions of*

Ostrog / The Ostroh academy of the XVI–XVII centuries. Encyclopedia //. Ostroh: Published in the Ostroh academy.

2. Bondarchuk Ya. & Bondarchuk O. (2011). *Oboronni sporudy Ostroha / Ostrozka akademiia XVI–XVII stolittia. Entsuklopedia // [The Defense constructions of Ostrog / The Ostroh academy of the XVI–XVII centuries. Encyclopedia //]*. Ostroh: Published in the Ostroh academy.

3. Hodovaniuk E. M. (1969). *Nadvratnyie bashni horodskikh ukrepleniuy Ostroha i Dubno / Stroyitelstvo i architektura // [The Overgateway towers of the town's constructions of Ostroh and Dubno / Constructions and architecture //]*. Kyiv: Budivelnyk.

4. Hodovaniuk O. M. (1995). *Pamiatky bydivelnoyi diialnosti knyaziv Ostrozkykh v Ostrozi / Ostrozka davnyna // [Remembrance of the construction activity of Ostrozki princes in Ostroh / Ostroh antiquity //]*. Lviv.

5. Domin M. (1964). *Problemy doslidzhennia architekturnoi spadshchyny Ukrainy / Architekturna spadshchyna Ukrainy. Malovyvcheni problemy istorii architektury ta mistobuduvannia // [The problems of research of architectural heritage of Ukraine / Architectural heritage of Ukraine //]*. Kyiv.

6. Ivashkevych A. I. (1918) *Ostroh v eho istoricheskom proshlom i nynie [The Presence and the past of Ostroh]*. Zdolbunovo.

7. Kalakura Ya. (2004). *Ukrainska istoriohrafia: Kurs lektsii [The Ukrainian historiography: the series of lectures]*. Kyiv:Heneza.

8. Dziarnovych O. & Rahauskene R. & Teslenko I. & Cherkas B. (2014). *Kniazi Ostrozki. Naukovo-populiarne vydannia [Ostrozki princes. The Popular science book]*. – Kyiv: Baltiia Druk.

9. Kolesnyk I. I. (2000). *Ukrainska istoriohrafiiia (XVIII – pochatok XX stolittia) [The Ukrainian historiography (XVIII – the beginning of the XX century)]*. – Kyiv: Heneza.

10. Kraliuk P. M. (2014). *Ostrozka akademiia v filosofskii kulturi Ukrainy [The Ostroh academy in philosophical culture of Ukraine]*. Ostroh: Published in the Ostroh academy.

11. *Pamiatniki gradostroitelstva i architektury Ukrainskoi SSR [The monuments of the town construction and architecture of the Ukrainian SSR] / glav. red. N. L. Zharikov i dr. – Kyiv: Budivelnyk, 1985.*

12. Ravchuk H. R. (1960). *Ostroh i yoho okolytsi [Ostroh and its country-sides]*. Lviv: The book-journal book-house.

13. Ravchuk H. R. (1987). *Ostroh: Kraieznavchyi narys [Ostroh: the outline of the local history]*. Lviv: Kameniar.

14. Ravchuk H. R. (1960). *Ostrozkyi kraieznavchyi muzei. Putivnyk [The Ostroh local museum. A guide-book]*. Lviv: The book-journal book-house.

15. Ravchuk H. R. (1966). Po istorychnuch pamiatkach mesta Ostroha i yogo okolyts. Putivnyk [*Over historical remembrance of Ostroh and its countrysides. A guide-book.*]. Lviv: Kameniar.
16. Ravchuk H. R. (1958). Putivnyk po istorychnych pamiatkach m. Ostroha [*A guide-book on historical monuments of Ostroh*]. Rivne: Obldruk.
17. Rafalskyi L. (1872). Puteshestviie po ostrozhskomu uiezd Volynskoi gubernii v 1864/5 gody / Volynskii ieparhialnyia viedomosti. Chast neoffitsialnaia // [*The trip across the Ostroh uyezd of Volyn guberniya in 1864/5*].
18. Rychkov P. A. (2011). Non omnis moriar. Architektura v kulturnii pratsi kniaziv Ostrozkych: Monohrafiia [*Non omnis moriar. Architecture in cultural activity of Ostrozki princes: monograph*]. Rivne: NUVHP.
19. Rychkov P. (2002). Architekturno-mystetska spadshchyna kniaziv Ostrozkych [*Architecture and art heritage of Ostrozki princes*]. Kyiv: Technika.
20. Rychkov P. (2014). Istoriohrafia arhitekturnoi spadshchyny kniaziv Ostrozkych: doslidnytski pidsumky ta aktualna problematyka / Ostrozka davnyna // [*The Historiography of architectural heritage of Ostrozki princes: conclusions and issues / The Ostroh antiquity* //]. Ostroh: Published in the Ostroh academy.
21. Rychkov P. (2008). Ostroh (Architekturno-planuvalnyi rozvytok mesta) / Ostrozka akademiia XVI–XVII stolittia. Entsuklopedia // [*Ostroh (the perspective of architectural and planning development of the town) / The Ostroh academy of the XVI–XVII centuries. Encyclopedia* //]. Ostroh: Published in the Ostroh academy.
22. Rychkov P. (2011). Ostroh (Architekturno-planuvalnyi rozvytok mesta) / Ostrozka akademiia XVI–XVII stolittia. Entsuklopedia // [*Ostroh (the perspective of architectural and planning development of the town) / The Ostroh academy of the XVI–XVII centuries. Encyclopedia* //]. Ostroh: Published in the Ostroh academy.
23. Rychkov P. A. (1989). Dorogami yuzhnoi Rovenshchiny [*On the road of the southern Rivne Region*]. Moscow: Iskustvo.
24. Sas P. M. (1989). Feodalnyie horoda Ukrainy v kontse XV – 60-h godah XVI v. [*The Feudal towns of Ukraine at the end of XV century – 60th years of XVI centuries*]. Kyiv: Nauk.dumka.
25. Sendulskii A. D. (1882). Gorod Ostrog / Volynskii ieparhialnyia viedomosti. Chast neoffitsialnaia // [*The Town Ostroh / Volynian eparhial news. Unofficial volume* //].
26. Chvedas A. O. (1985). Ostrozkyi derzhavnyi istoryko-kulturnyi zapovidnyk: Putivnyk [*The Ostroh state historical and cultural reservation: A guide-book*]. Lviv: Kameniar.
27. Kardaszewich S. (1913). Dzieje dawniejszego miasta Ostroga: Materialy do historii Wolynia [*The history of the old-established town of Ostroh: the notes to the history of Volyn*]. Warsaw; Krakow.